

TIRANT LO BLANC

Educació 62 • 5

JOANOT MARTORELL

Tirant lo Blanc

Nova antologia comentada
per al Batxillerat

Text fixat per Martí de Riquer
amb la col·laboració de Josepa Gallofré

Edició a cura de Jordi Galves

Edicions 62

Educació 62 és una col·lecció dirigida per Carme Arenas.

Primera edició: octubre del 2005.
© de l'edició, la introducció, els escolis, el glossari
i les propostes de treball, Jordi Galves Pasqual, 2005.
© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.,
Peu de la Creu, 4, 08001 Barcelona.
correu@grup62.com
grup62.com

VÍCTOR IGUAL • Fotocomposició
LIBERDÚPLEX, S.L. • Impressió
DIPÒSIT LEGAL: B. 39.452-2005.
ISBN: 84-297-5711-2.

PROHIBIT COPIAR
TOTS ELS DRETS RESERVATS

El libro catalán que para mis horas de ocio he elegido es Tirant lo Blanch, cuyo repaso me atrevería a aconsejar a nuestra juventud. En él podemos aprender ese sentido de generosidad, de mundanidad, de gentileza tan necesarios para una raza privada por tres siglos de aristocráticos dechados; su culto de la proeza, su idolatría del honor levantarán de tino al instinto deportivo, tan acaparador; pero que aun mercantilizado o desplazado, conserva su original condición de juego al heroísmo. Tirant lo Blanch se opone al materialismo de Turmeda, al sufrido ascetismo de Llull y al elegante escepticismo de Metge: tiende al esfuerzo, a la tensión imaginativa, al horror de todo lo que sea mercenario, pasivo y subalterno.

JOSEP CARNER

Novela de caballería, fantástica, histórica, militar, social, erótica, psicológica: todas esas cosas a la vez y ninguna de ellas exclusivamente, ni más ni menos que la realidad. Múltiple, admite diferentes y antagónicas lecturas y su naturaleza varía según el punto de vista que se exija para ordenar su caos. Objeto verbal que comunica la misma impresión de pluralidad que lo real, es, como la realidad, objetividad y subjetividad, acto y sueño, razón y maravilla.

MARIO VARGAS LLOSA

Com tots els grans llibres, el Tirant es basta a si mateix: és un món ric, complex, autosuficient.

PERE GIMFERRER

TAULA

<i>Introducció</i>	13
<i>Bibliografia general</i>	41
<i>Nota de l'edició</i>	61

TIRANT LO BLANC

[1]	65
Dedicatòria	67
Pròleg	70
Escolí 1	72
[2]	86
X. La resposta definitiva que l'ermità féu al Rei	87
XI. Les gràcies que lo rei d'Anglaterra fa a l'ermità	90
XII. Com lo rei anglès donà llicència a l'ermità que anàs a fer les manges compostes	92
Escolí 2	94

[3]		101
	XXVIII. Com lo rei d'Anglaterra se casà ab la filla del rei de França, e en les bodes foren fetes molt grans festes	102
	XXIX. Com Tirant manifestà son nom e son llinatge a l'ermità	103
	XXX. Com Tirant demanà a l'ermità en què pensava	105
	XXXI. Com Tirant pregà a l'ermità que li volgués dir quina cosa era l'orde de cavalleria	106
	XXXII. Com l'ermità llegí un capítol a Tirant, del llibre nomenat <i>Arbre de batalles</i>	107
	XXXIII. Com l'ermità llegí a Tirant lo segon capítol	110
	XXXIV. Com l'ambaixador del Papa menaçà al capità del Gran Turc dins Contestinoble	112
	Escoli 3	114
[4]		121
	LX. Les paraules que Tirant dix al cavaller qui es combatia, com lo tingué vençut	122
	LXI. La resposta que Tirant féu al senyor de les Vilesermes quan li demanà lo fermall que la bella Agnès li havia dat	126
	LXII. Lletra de batalla tramesa per lo senyor de les Vilesermes a Tirant lo Blanc	127

LXIII. Com Tirant demanà de consell a un rei d'armes sobre la lletra del senyor de les Vilesermes	127
LXIV. Lo consell que Jerusalem, rei d'armes, donà a Tirant lo Blanc	129
LXV. Com lo senyor de les Vilesermes devisà les armes	132
LXVI. Lo raonament que lo rei d'armes, com a jutge de la batalla, féu als dos cavallers	137
LXVII. Com fon feta la batalla de Tirant ab lo senyor de les Vilesermes	139
Escoli 4	147
[5]	154
LXXXV. Com fon instituïda la fraternitat de l'orde dels cavallers de la Garrotera	155
Escoli 5	160
[6]	164
XCVIII. Com Tirant ab sos companys partiren de l'ermità e tornaren en llur terra	164
XCIX. Com lo Mestre de Rodés, ab tota la religió, fon delliurada per un cavaller de l'orde	173
Escoli 6	179
[7]	184
CV. Com Tirant arribà en Rodés ab la nau e la socorregué	185

	CVI. Com Tirant féu cremar la nau del capità dels genovesos, qui fon causa que tots los moros se n'a- naren de l'illa	190
Escoli 7		197
[8]		200
	CX. Lo raonament que Tirant féu a la infanta de Sicília sobre lo matri- moni, e com la Infanta féu moltes experiències per conèixer a Felip	201
Escoli 8		213
[9]		218
	CXVIII. Com Tirant fon ferit en lo cor ab una fletxa que li tirà la deessa Ve- nus perquè mirava la filla de l'Emperador	219
Escoli 9		221
[10]		228
	CXXVI. Com Tirant satisféu en les raons que l'Emperador li demanava	228
	CXXVII. Com la Princesa conjurà a Tirant que li digués qui era la senyora qui ell tant amava	233
Escoli 10		240
[11]		246
	CLVII. Com lo Soldà ordenà les sues hosts, e com començà la batalla	247
Escoli 11		260

[12]		265
	CLXIII. Lo somni que Plaerdemavida féu	265
	CLXIV. Lo consell que los mariners donaren a Tirant	276
Escoli 12		287
[13]		296
	CLXXXIX. Les grans festes que l'Emperador féu fer per amor dels ambaixadors del Soldà	297
Escoli 13		319
[14]		326
	CCXXXI. Com Plaerdemavida posà a Tirant en lo llit de la Princesa	327
	CCXXXIII. Rèplica que fa Tirant a Plaerdemavida	332
Escoli 14		339
[15]		342
	CCLX. Resposta feta per l'Emperadriu a Hipòlit	342
	CCLXI. Com Hipòlit mostra de paraula la contentació que té de sa senyora	347
	CCLXII. Rèplica que fa l'Emperadriu a Hipòlit	347
Escoli 15		359
[16]		364
	CCLXXXIII. Ficció que féu la reprovada Viuda a Tirant	364
Escoli 16		370

[17]	378
CCCXII. Resposta que féu lo crestià catiu a Tirant	379
CCCXIII. Lo raonament que l'albanès féu al rei Escariano	383
CCCXIV. Lo conhort que fa lo rei Escariano a la sua dama	384
CCCXV. Resposta que fa la Reina al rei Escariano en estil de lamentació	385
Escoli 17	392
[18]	395
CDX. De la bona ventura que hagué lo cavaller Espèrcius	396
Escoli 18	401
[19]	404
CDXXXIV. Com Tirant anà a Contestinoble per parlar ab l'Emperador	404
CDXXXV. Gràcies d'amor que fa Tirant a la Reina	408
CDXXXVI. Com Tirant vencé la batalla e per força d'armes entrà en lo castell	410
CDXXXVII. Reprensió d'amor que fa la Princesa a Tirant	411
Escoli 19	412
[Final]	416
Deo gratias	418

PROPOSTES DE TREBALL

<i>Propostes de treball</i>	419
<i>Glossari</i>	435

INTRODUCCIÓ

La imatge que il·lustra la coberta del llibre reproduïx un quadre de Pedro Berruguete, *Federico da Montefeltro amb el seu fill Guidobaldo*, pintat probablement alguns anys abans de l'estampació del *Tirant lo Blanc*. Però no només ens és útil com a nota d'època. El retrat del senyor d'Urbino i del seu fill ens apropa, d'alguna manera, amb la seva bella lluminositat, amb la seva sumptuosa elegància, a l'atmosfera i a la personalitat del llibre que llegirem. Un llibre que s'assembla força al del quadre; gros i difícil de manipular però que atrapa poderosament l'interès del lector. Llegir el clàssic sempre demana un esforç suplementari i potser ens intimida. Tot el que s'hi troba sembla deliberat, qualsevol detall acumula encara un nou mèrit literari que no ens hauria de passar per alt, que de ben segur amaga un sentit molt profund i una bellesa perfecta i delicada que ens satisfarà. El llibre clàssic desperta una secreta lleialtat. Any rere any, època rere època, els lectors han continuat llegint-lo perquè s'hi han vist recompensats.

Com el nostre cavaller de Berruguete, que, tot i

que se li està adormint la cama esquerra, continua llegint. El pes de l'arnès que porta és molt considerable però l'ha de dur per una raó que potser se'ns escapa. És un cavaller i ha de mostrar-se la major part del temps amb els atributs que li són propis, amb el cerimonial i l'etiqueta pertinents, donant a les formes la gran valor que tenen. Si a nosaltres, a l'hora de llegir, ens preocupa tant la comoditat, a ell, en canvi, li interessa fer èmfasi en l'elegància, a donar la deguda importància al que està fent, a través del seu vestit. Ha acollit a casa seva un hoste honorable, un llibre, i l'acull amb la cortesia, amb el refinament formal que pertoca. Estira la cama esquerra que se li adorm però no vol abandonar el llibre. No, ara no. Està absort, els llavis closos, el rostre serè. El quadre ha detingut el temps precisament en un instant molt especial, quan els ulls han començat a dibuixar un somriure. És el moment de la íntima satisfacció de la lectura.

Forçant una mica les coses el cavaller podria representar la figura de Joanot Martorell o la del comte ermità Guillem de Varoic. El *Tirant lo Blanc* ha despertat des de fa més de mig segle una gran admiració i ens agrada d'imaginar-nos la cara dels seus vius personatges o la del genial escriptor. És un intent d'apropar-nos a l'encant de la novel·la. En aquest llibre que teniu a les mans intentarem de fer això mateix, d'apropar-nos-hi però per mitjà del seu estudi. El treball que us oferim és una antologia dels quaranta-sis fragments prèviament seleccionats pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalu-

nya per a l'estudi del *Tirant lo Blanc* en l'ensenyament secundari. Ens hem permès d'afegir-hi també tres textos més que tenen gran rellevància: la dedicatòria, el pròleg i el colofó. Els capítols de la novel·la han estat agrupats en dinou seccions (indicades numèricament i entre claudàtors als marges de les pàgines) i cada una d'aquestes seccions va acompanyada d'un escoli que comenta alguns dels principals trets literaris del text de Joanot Martorell. Cada un d'aquests escolis inclou una breu guia bibliogràfica del fragment que fa referència a la bibliografia general, que es pot trobar a continuació d'aquesta introducció. Al final del llibre hem elaborat un breu glossari amb la major part de paraules obscures o de difícil comprensió que conté l'antologia.

Per raons d'espai la nostra introducció només aborda sumàriament algunes de les principals qüestions relatives al *Tirant lo Blanc* i al seu autor, i en reserva el desenvolupament per als comentaris específics dels escolis. L'alumne, si escau, haurà de completar la nostra monografia amb una història de la literatura catalana, com per exemple la de Martí de Riquer.

UN AUTOR O MÉS D'UN?

Tot i que ningú no discuteix el nom de Joanot Martorell com el del creador del *Tirant lo Blanc*, les informacions que apareixen en el colofó han fet pensar durant molts anys en la participació d'un segon escriptor, Martí Joan de Galba, en la redacció final

de la novel·la. La gran quantitat d'estils, de presències textuais d'altres obres —els mal anomenats plagis— i la naturalesa ambigua del *Tirant lo Blanc* han originat una interessant discussió sobre qui i com es va escriure el nostre llibre. Tradicionalment, fins als anys vuitanta del segle xx, s'havia arribat a la conclusió provisional que Joanot Martorell —mort amb anterioritat al 24 d'abril de 1465— havia deixat inacabada la novel·la i que, en el període de temps que va fins a la data de la seva primera edició —20 de novembre de 1490—, Martí Joan de Galba, que misteriosament s'havia fet amb el manuscrit, li havia donat un final —la famosa «quarta part» del colofó— i potser també havia introduït algunes correccions d'estil.

Però els estudis estilístics adreçats a determinar la participació de Galba es van mostrar durant molts anys poc útils. La figura de Galba servia per explicar tot allò que sorprenia o no agradava, des del punt de vista retòric, del *Tirant lo Blanc*. Joan Coromines, en un treball molt conegut, li atribuïa les mostres de «valenciana prosa» o prosa retoricada, o artitzada, com es vulgui anomenar, que afeixuguen des de la nostra perspectiva moderna el desenvolupament de la novel·la. Era el responsable d'un «amanerament de mal gust», d'un llenguatge «redundant, emfàtic, farragós i feixugament declamatori». Sense conèixer cap escrit literari de Galba que ens ajudés a caracteritzar la seva manera d'escriure, era tanmateix assenyalat com el responsable de tot el pes retoritzant del *Tirant lo Blanc*.

A la vista, però, dels darrers estudis sobre la naturalesa híbrida, sense unitat d'estil, de la prosa literària catalana del segle xv i d'algunes traces que apareixen en la novel·la mateixa, l'any 1990 Martí de Riquer va corregir la seva opinió tradicional, favorable a una doble autoria, i va proclamar Joanot Martorell com a únic autor del llibre, i va reduir la participació de Galba, en tot cas, «a una lleugera revisió i, molt hipotèticament, a escadusseres intromissions». Des del seu inici, i de manera unitària, conviuen en la novel·la els dos estils, el to solemne, oratori de la «valenciana prosa» i el registre del diàleg breu, tallant i familiar, l'estil enginyós i destre. No hi ha cap motiu per no atribuir-los, tots dos, a la mà de Martorell. I més encara quan en la Dedicatòria del *Tirant* s'afirma que «sols vull portar lo càrrec, e no altri ab mi». Martí Joan de Galba tampoc no hauria pogut escriure la darrera quarta part de la novel·la com assegura el Colofó perquè ja trobem assenyalats, també en la Dedicatòria, alguns episodis dels capítols finals, com els del rei Escariano o la conquesta de tot l'imperi grec.

Posteriorment Jaume Chiner, biògraf de Martorell, va aconseguir localitzar entre la documentació de la família Loris un foli d'un manuscrit del *Tirant*, que és gairebé exactament el mateix text que tenim en la primera edició de 1490. Si Galba va introduir esmenes, almenys no en aquest fragment. Les investigacions de Chiner van determinar també el motiu pel qual Martí Joan de Galba va tenir en les seves mans el manuscrit del *Tirant lo Blanc* durant més de

vint anys. El llibre va servir de penyora perquè Galba fes un préstec de cent rals a Joanot Martorell. En morir l'escriptor sense haver satisfet el deute, Galba va quedar-se amb el manuscrit i el va fer imprimir per obtenir-ne algun benefici.

La discussió sobre l'autoria del *Tirant lo Blanc* no és un tema que s'hagi, tanmateix, resolt del tot. Alguns estudiosos, com Curt Wittlin, opinen que l'expressió «quarta part» no fa referència a la part final del llibre, sinó a la quarta part de tota la novel·la, és a dir, que Galba hauria augmentat en un quart el text inicial de Martorell. Altres autors, com Joan Fuster, afirmen que si bé l'atribució de la novel·la a Martorell és segura no es pot descartar que, en el període de més de vint anys que va des de la mort de l'escriptor fins a la publicació del llibre, una o diverses mans —la manipulació de textos a l'època medieval era ben habitual i més d'una persona hi podia haver intervingut— podien haver retocat l'obra. L'abast d'aquestes hipotètiques intervencions és encara un tema sense solució.

JOANOT MARTORELL, CAVALLER I ESCRIPTOR

Joanot Martorell va néixer probablement a València entre 1410 i 1411, com ha destacat recentment l'estudiós Jaume Chiner. Pertanyia a una família de la baixa noblesa valenciana que havia tingut una considerable fortuna i que havia estat vinculada amb les àrees del poder. Guillem Martorell, l'avi de l'escrip-

tor, va ser conseller del rei Martí I l'Humà i ell i el seu fill Francesc —cambrer del Rei i jurat de València—, el pare de Joanot, també van tenir diversos càrrecs que els vinculaven amb els ducs de Gandia. La mort de Francesc Martorell, l'any 1435, va suposar per a la família de l'escriptor el declivi de la seva privilegiada posició social i la ruïna econòmica. Els Martorell van intentar, sense èxit, recuperar l'antiga esplendor que havien conegut i aquest fet, sens dubte, va marcar profundament la personalitat de Joanot.

Joanot Martorell va ser un cavaller bregós, un home combatiu i enèrgic, orgullós i conscient de pertànyer a l'estament més important de la seva societat, amant de les formes i dels rituals, i potser desenganyat de la sort que li va tocar de viure. De l'escriptor es conserven una col·lecció de lletres de batalla que ens mostren el seu temperament bel·licós i decidit. L'estil d'aquests documents fa veure un destacat interès per les formes cortesès, pel bon gust, en convivència amb els insults més ferotges i els més grossos penjaments que adreça als seus oponents. Joanot Martorell, tot i ser, per edat, el segon fill de Francesc Martorell, va ser elegit hereu i cap de família a la mort d'aquest. I, en qualitat de responsable familiar, va haver de resoldre un greu conflicte que posava en qüestió l'honorabilitat de la seva germana Damiata. La noia havia estat seduïda pel seu cosí, Joan de Monpalau, amb qui va tenir relacions carnals sota promesa de matrimoni. Les «bodes sordes» de Damiata Martorell no van tenir un final feliç, perquè a l'hora de la veritat, Monpa-

lau va negar-se a casar-s'hi i Joanot va haver de sortir en defensa de la seva germana i reptar el fals enamorat. Comença aleshores un dels episodis més coneguts de la vida de l'escriptor. La prohibició reial que impedia celebrar a València qualsevol duel a mort va dur Joanot Martorell a Anglaterra, a la recerca d'un jutge per al seu combat. El mateix rei Enric VI, que despertà simpatia per l'escriptor, va accedir a presidir el combat a Londres, un combat que finalment no es va realitzar perquè Monpalau va accedir a donar una compensació econòmica a Damiata. L'estada a Anglaterra va durar almenys un any, de març de 1438 a febrer de 1439, i va suposar una extraordinària experiència per a Martorell. A la cort anglesa va conèixer una magnificència cavalleresca, un gust per les fastuoses cerimònies corteses que el van captivar. El viatge a Anglaterra, però, no va fer res més que augmentar la precària situació econòmica dels Martorell.

El conflicte amb Joan de Monpalau no va ser l'únic. Va oposar-se a Gonçalvo d'Íxer i a Bertomeu Martí per motius econòmics derivats dels senyories de la vall de Xaló, Murta i Benibrafim, en què els Martorell tenien interessos. Entre 1440 i 1450 Martorell va ser empresonat diverses vegades per diferents delictes violents, el més important —i sorprenent— dels quals va ser la participació com a líder d'un grup de saltejadors àrabs en el robatori a uns mercaders castellans en la localitat de Xiva en 1449. Tots aquests conflictes es van saldar amb la progressiva ruïna econòmica del nostre escriptor, el qual es

va veure obligat a malvendre les seves propietats i a quedar, de mica en mica, a mercè d'uns deutes que l'ofegarien econòmicament del tot. La seva participació en la vida política tampoc va ser gens afortunada, i els greus i difícils conflictes en què va prendre part van arrossegar-lo a una dramàtica situació de completa desfeta. Joanot Martorell va tenir, com el seu avi i el seu pare, càrrecs de confiança al servei de personatges principals. Les investigacions sobre la seva biografia —ni de bon tros culminades— ens indiquen que l'escriptor va ser col·laborador i home de confiança del rei Alfons el Magnànim. En 1452 el tenim documentat com a cambrer reial a la cort de Nàpols, i sabem que va continuar al seu servei a Nàpols —i com a ambaixador del monarca— fins a la seva mort en 1458. El professor Jaume Turró ha fet notar que Martorell va entrar aleshores al servei de Carles, príncep de Viana, el primogènit i hereu del nou rei, Joan II. Es va establir amb el seu nou senyor a Barcelona, probablement al palau Desplà —on és avui el carrer Duc de la Victòria—, on devia començar la redacció del *Tirant lo Blanc*, tal i com indica en el text de la novella, el 2 de gener de 1460.

Joanot Martorell va ostentar al costat de Carles de Viana els càrrecs de trinxant —literalment «el que trinxa la carn» en la taula del príncep, un títol que en realitat vol dir «home de total confiança», com en el cas de Jordi de Sant Jordi, coper del Magnànim— i d'escrivà de ració. L'escrivà de ració és el secretari, l'alt càrrec que s'ocupa de portar els comptes i els afers econòmics d'una determinada administració,

en aquest cas la casa del príncep. Sembla fora de dubte que és en aquest ambient cancelleresc i de gerència econòmica en què viu Martorell on escriu el *Tirant lo Blanc* —com també passa amb Ramon Muntaner, escrivà de ració de la companyia catalana d'Orient, amb Bernat Desclot, escrivà de la cancelleria de Pere el Gran, o amb Melcior de Pando, personatge del *Curial e Güelfa* que representa l'anònim autor i que també és escrivà de ració. Per a Martorell és un moment de relativa serenitat que permet el gran exercici de reflexió i de destresa artística que és el *Tirant*. Després de la dramàtica i sobtada mort del príncep de Viana el 23 de setembre de 1461, Martorell va abraçar el partit contrari al rei Joan II, participant a les ordres de la Generalitat contra el monarca durant la guerra civil i defensant l'opció d'un rei de la casa portuguesa, com indica la famosa dedicatòria de la novel·la. L'escriptor, sense recursos, s'allotjava a València a casa dels seus germans Jaume o Damiata. Veí de Jaume Martorell era Martí Joan de Galba, a qui coneixia i que li prestava diners regularment. A aquest personatge va lliurar, com a penyora d'un crèdit de cent rals, el manuscrit de la seva novel·la, *Tirant lo Blanc*.

EL VIURE NOVEL·LESC DELS CAVALLERS I EL REALISME DEL «TIRANT LO BLANC»

Aquest breu repàs a la biografia de Joanot Martorell ens mostra, com en moltes altres biografies de cava-

llers de carn i ossos del segle xv, la decisiva importància que els models idealitzats de la cavalleria tenien en la vida real. Martorell va voler viure d'una determinada manera, segons una idea de l'honor i la justícia, d'acord amb un model de comportament ètic i estètic, extret essencialment de les seves lectures. El conjunt de la literatura cavalleresca dibuixa amb gran detall unes pautes que acaben constituint el model existencial dels cavallers. La vida es concep, així, en funció de la literatura, en funció dels models de ficció. La literatura té una transcendència social que va molt més enllà del món de les lletres. És, per posar un exemple de la nostra època, com si les pel·lícules bèl·liques de Hollywood —de Rambo a Kubrick, passant per les del 7è de cavalleria— determinessin la manera de viure dels soldats nord-americans. Així la guerra medieval, els fets d'armes, les celebracions de combats esportius, la vida cortesana i amorosa es veuen íntimament condicionades pel que diuen els llibres. I viceversa. Les biografies autèntiques dels millors cavallers, la dels més admirables pel seu valor, la seva astúcia i el seu èxit militar, més o menys maquillades, més o menys influïdes pels models de ficció, constitueixen, per la seva banda, la principal matèria primera de la literatura cavalleresca del segle xv. D'aquesta manera la vida i la ficció es veuen mútuament interrelacionades i condicionades.

És molt important tenir present aquest fenomen a l'hora d'analitzar la personalitat literària del *Tirant lo Blanc* i d'avaluar en què consisteixen els cèle-

bres «realisme» i «versemblança» de la novel·la. La percepció novel·lesca que tenen de la realitat els cavallers del nostre Quatre-cents per força ha de condicionar l'estudi d'aquests dos conceptes. El món real i la ficció són com dos vasos comunicants que s'alimenten l'un a l'altre de manera cíclica al llarg de la història de la literatura. I no sempre contenen el mateix volum de líquid en cada vas. Dit d'altra manera: el que resulta «real» per a un lector del segle xx pot no ser-ho per a un lector medieval i a l'inrevés. De tota manera, qualsevol lector mínimament atent pot apreciar que el llibre de Joanot Martorell està escrit amb un decidit afany «realista», verista, ben allunyat de la tradició literària de la novel·la artúrica d'un Chrétien de Troyes o del model de les novel·les de cavalleries castellanques com ara l'*Amadís de Gaula*, ambientades en escenaris remots i imaginaris i plenes d'elements fantàstics. El nostre *Tirant lo Blanc*, i també el *Curial e Güelfa*, són una altra mena de literatura cavalleresca, molt més propera a la realitat. Tots dos llibres constitueixen el que, amb molt d'encert, Martí de Riquer ha denominat «novel·les cavalleresques» per diferenciar-les de les anteriorment citades «novel·les de cavalleries». La novel·la cavalleresca se sent poc interessada per la fantasia i s'aproxima a altres tipus de textos, com les cròniques històriques, els relats d'aventures reals de personatges històrics contemporanis —com *El victorial*, que relata la biografia del cavaller Pero Niño, *Le livre des faits* de Boucicot o el llibre de Jacques Lalaing— o les novel·les no fantàstiques com el *Jean de Saintré*.